

ENG QADIMGI YOZUV MATERIALLARI

ADCHTI,

*Roman-german va slavyan tillari fakulteti
talabasi 25-01 KL guruh Muhammadjonova**Gulchehra Elyor qizi**Ilmiy maslahatchi: Kabulova Umida*

Annotatsiya: Ushbu maqola insoniyatning ilk yozuv shakllari bilan birga paydo bo'lgan eng qadimgi yozuv materiallarini atroflicha o'rganadi. Maqolada yozuvning paydo bo'lishiga turtki bo'lgan ehtiyojlar qisqacha ko'rib chiqiladi, so'ngra qadimiy sivilizatsiyalar tomonidan qo'llanilgan asosiy materiallar kabi materiallarning yaratilishi, xususiyatlari va ulardan foydalanish geografiyasi tahlil qilinadi. Shuningdek, ushbu materiallarning tarixiy yozuv yodgorliklarini saqlab qolishdagi mustahkamligi va ma'lumot uzatishdagi ahamiyati yoritiladi.

Kalit so'zlar: tarixiy yodgorliklar, yozuv, misrliklar, xudolar, mesopotamiya, shummerlar, mixxat, papirus, loy taxtachalar, qonunlar, pigment, bo'yoq, siyoh, yozishmalar, oromiy yozuv.

Аннотация: В данной статье комплексно исследуются древнейшие письменные материалы, появившиеся вместе с первыми формами письма человечества. В статье кратко рассматриваются потребности, обусловившие возникновение письменности, затем анализируются создание, свойства и география материалов, использовавшихся древними цивилизациями в качестве основных. Также подчеркивается долговечность этих материалов для сохранения исторических письменных памятников и их значение в передаче информации.

Ключевые слово: исторические памятники, письменность, египтяне, боги, Месопотамия, шумеры, клинопись, папирус, глиняные таблички, законы, пигмент, краска, чернила, переписка, кисть, арамейское письмо.

Annotation: This article comprehensively studies the oldest writing materials that appeared along with the first forms of writing of mankind. The article briefly reviews the needs that prompted the emergence of writing, then analyzes the creation, properties and geography of use of materials as the main materials used by ancient civilizations. It also highlights the durability of these materials in preserving historical written monuments and their importance in transmitting information.

Keywords: *historical monuments, writing, Egyptians, gods, Mesopotamia, Sumerians, cuneiform, papyrus, clay tablets, laws, pigment, paint, ink, correspondence, brush, Aramaic writing.*

Biz tarixiy yodgorliklar, qadimgi topilmalar bilan bir qatorda yozuv vositasi orqali ham dunyo tarixini, insoniyat tarixini o'rganamiz, ajdodlarimizning turmush tarzini bilib olamiz. Umuminson madaniyatining ulkan g'alabalaridan biri hisoblangan yozuv qanday vujudga kelgan va u qanday shakllanib bizgacha bo'lgan holatga tushgan? Qadimgi kishilar yozuvning kelib chiqishini ilohiy kuchga — xudolarga bog'laganlar. Masalan, misrliklar Izoda va vilonlar Marduk, greklar esa Prometey singari mifologik qahramonlar — xudolar karomati yozuvni paydo qilgan deb o'ylaganlar. Aslida esa fikrning amaldagi ifodasi bo'lgan yozuv ham xuddi tilga o'xshab, kishilarning bir-biriga fikr uqdirish, aloqa qilish zaruratidan tug'ilgan. Shuning uchun ham qadimdanoq yozuvga bo'lgan kuchli ehtiyoj ta'sirida turli xil yozuv vositalari o'ylab topilgan¹.

Yozuv – muayyan bir tilda qabul etilgan va kishilar o'rtasidagi muloqatga xizmat qiladigan yozma belgilar yoki tasvirlar tizimi. Yozuv— kishilik jamiyati madaniy taraqqiyotining tom ma'nodagi ibtidosi, bashariyatning uzoq va murakkab tadrijiy takomili jarayonidagi omillarning eng asosiylaridan biri.

¹ Gershevitch, Ilya. Bactrian Literature, in Yarshater, Ehsan (muh.), – Cambridge History of Iran, 3-jild. – Cambridge: Cambridge UP, 1983. – P. 1250-1258. ISBN 0-511-46773-7. 4.

Manbalardan aniqlanishicha, yozuv o‘z taraqqiyotida rivojlanish xususiyatiga ko‘ra uch bosqichni bosib o‘tgan. Birinchi bosqich yozuvning dastlabki paydo bo‘lish bosqichi bo‘lib, bu davrdagi yozuv tom ma‘nosi bilan yozuv emas, piktografik yozuv deb atalgan. Eramizdan avvalgi IV asrda Shimoliy Amerika hindlarida, mesopotamiyalik shumerlarda piktografik yozuv mavjud bo‘lgan. Piktografik yozuv ma‘lum bir narsani uning shakli chizilgan rasm orqali ifodalashdir. Piktografik so‘zi *lotincha* bo‘lib, **piktu** — chizilgan, **grafo** — yozuv demakdir. Masalan, shumerlar oyoq, baliq, qo‘l shakllari orqali “*oyoq*”, “*baliq*”, “*qo‘l*” ma‘nolarini tushunganlar. Agar “suv” ma‘nosini ifodalash kerak bo‘lsa ular suv to‘lqiniga o‘xshash to‘lqinsimon chiziqlar chizganlar. Quyoshni esa aylana orqali ifodalaganlar. Yozuv og‘zaki tilga nisbatan ikkilamchi, qo‘shimcha aloqa vositasi bo‘lsada, unga qaraganda ko‘p afzalliklarga ega. Xususan, tilning asosiy vazifasi – kishilar o‘rtasidagi aloqani ta‘minlashdir. Tilning kommunikativ vazifasi yozuv siz amalga oshishi mumkin emas. Tilning estetik, gnoseologik (dunyoni bilish) kabi asosiy vazifalarini ham yozuvsiz tasavvur qilish qiyin. Ayniqsa, tilning insoniyat qo‘lga kiritgan tajribabilimlarni saqlash va avlodlarga yetkazishdan iborat vazifasi bevosita yozuv orqali bajariladi. Kishilik jamiyati yaratgan bilim va tajribalar, kashfiyotlar, so‘z san‘ati durdonalari va b. qimmatli axborotlarning barchabarchasi avlodlardan avlodlarga yozuv orqali yetib boradi. Til jamiyat tarixi bilan qanchalik bog‘liq bo‘lsa, yozuv ham shunchalik bog‘liqdir. Dastlabki qarashlarda Yozuvning kelib chiqishini ilohiyotga bog‘lash uchraydi. Bu aslida Yozuvning tengsiz imkoniyatlarini tasavvurga sig‘dira olmaslik, yozuv magiyasi („Yozuv sehrli qudratga ega“ degan ishonch) oqibatida kelib chiqqan jo‘n tasavvurlar mahsulidir. Yozuv kishilik jamiyatining zaruriy ehtiyoji asosida paydo bo‘lib, rivojlanib borgan. Bugungi shaklini olgunga qadar uzoq va murakkab tadrijiy taraqqiyot yo‘lini bosib o‘tgan².

Eng qadimgi yozuv materiallariga misollar:

² Gholami, Saloumeh. Selected Features of Bactrian Grammar (PhD thesis). –University of Göttingen, 2010.
hdl:11858/00-1735-0000-000D-EF94-2

1. Loy Taxtachalar (Mixxat sivilizatsiyasi)

Mesopotamiya (Shumer, Akkad, Bobil), miloddan avvalgi 3500 yildan boshlab paydo bo'lgan. Uchli qamish (stilus) bilan ho'l loy yuzasiga mixxat (ponasimon) yozuvi o'yib yozilgan. Loy arzon va oson topiladigan material bo'lgan. Quritilganda yoki kuydirilganda (pishirilganda) o'ta mustahkam bo'lib, ming yillar davomida saqlangan. Bu uning arxiv hujjatlari uchun ideal ekanligini anglatadi. Asosan iqtisodiy hisob-kitoblar, ma'muriy ro'yxatlar, qonunlar (masalan, Hammurapi kodeksi) va adabiy asarlarida qo'llanadi³.

2. Papirus (Nil sivilizatsiyasi)

Qadimgi Misr, miloddan avvalgi 3000 yildan boshlab, keyinchalik O'rta yer dengizi bo'ylab tarqalgan. Nil daryosi bo'yida o'sadigan maxsus o'simlik – papirus poyasi. Poyaning ichki qismi ingichka tasmalar qilib kesilib, bir-biriga yopishtirilgan va bosilgan, so'ngra quritilgan. Qamish qalam va tutun (kuyik) asosidagi siyoh yordamida yozilgan. Tayyorlangan choyshablar bir-biriga yopishtirilib, o'ramlar (svitoklar) shaklida saqlangan. Loyga nisbatan ancha yengil va portativ bo'lgan, bu matnlarni tashish va kutubxonalarda saqlashni osonlashtirgan. Diniy matnlar (O'liklar kitobi), adabiyot, xatlar va ma'muriy yozishmalarda qo'llangan.

3. Tosh va yog'och: Tosh yozuvlari (masalan, tosh lavhalar, Misr yodgorliklari) uzoq muddatli va ommaviy axborot uchun ishlatilgan. Yog'och taxtachalar esa oddiy yozuvlar, etiketkalar yoki mumli taxtachalar uchun asos bo'lib xizmat qilgan (kundalik yozishmalar va o'quv mashg'ulotlari uchun).

4. Xitoydagi bambuk va ipak: Qadimgi Xitoyda bambuk tasmalar va qimmatbaho ipak yozish uchun ishlatilgan. Keyinchalik, milodiy 105 yilda qog'ozning ixtiro qilinishi bilan inqilob yuz bergan.

5. Hindistonda palma barglari: Janubiy Osiyoda palma barglari kesilib, quritilib, diniy va ilmiy matnlar uchun ishlatilgan.

³ Irisqulov M.T. Tilshunoslikka kirish. –Toshkent. Yangi asr avlodi, 2009. – B.221.

Tildagi tovushlarni alohida-alohida idrok qilish tovush Yozuvning ibtidosidir. Harf tovush Yozuvning muhim afzalligi uning kam miqdordagi, ya'ni 20-30 atrofidagi belgilar bilangina ish ko'ra olishidir. Harf-tovush Yozuvi dunyo xalqlari orasida juda tez tarqalgan va bu jarayon, asosan, o'zlashtirish, u yoki bu tilning xususiyatini hisobga olgan holda moslashtirish yuli bilan bo'lgan. O'rta Osiyodagi xalqlar, jumladan, o'zbek xalqi turli Yozuvlardan foydalanib kelgan. Bu Yozuvlar avesto, paxlaviy, urxunenisey (runik), turkiy (uyg'ur), so'g'd, arab, Kirill, lotin Yozuvlaridir. Yozuv bilan til o'zaro chambarchas bog'liq. Biror tilni shu tilning Yozuvini o'rganmasdan, yoki aksincha, biror Yozuvni shu yozuv tegishli bo'lgan tilni bilmasdan o'rganish mumkin emas. Ammo yozuv og'zaki til (nutq)ni aynan aks ettira olmaydi. Zotan, yozuv shunday xususiyatga ega bo'lganda, imlo kridalariga, talaffuz mezonlariga mutlaqo ehtiyoj qolmagan bo'lardi. Yuksak takomillashtirilgan alifbodagi bir harf muayyan bir tovushni ifodalashi, bir tovush muayyan bir harf bilan ifodalanishi lozim. Ammo dunyoda bunday alifbo yo'q. Ana shunday ma'nodagi alifboga fin alifbosi birmuncha yaqinlashadi, lekin baribir to'liq emas. Yozish uchun eng qadimgi material loy edi. Foydalanishdan oldin u ozgina tayyorgarlikni talab qiladi, ishlash oson va birinchi yozuv rivojlangan Mesopotamiyada osongina mavjud edi. Nam loyni qo'lda planshetga aylantirish va qalam bilan chizish mumkin edi. Tabletkalar doimiy bo'lishi uchun qayta ishlanishi va qayta ishlatilishi yoki pishirilishi mumkin. Birinchi stilus, ehtimol, nam loyga bosilgan kesilgan qamish edi. Bu mixxat deb nomlanuvchi xanjar shaklidagi belgilarni keltirib chiqardi. Qadimgi Xitoyda fol ochish marosimlari haqidagi yozuvlar hayvonlarning suyaklari yuzasiga o'yilgan holda topilgan. Bu yozuvlarning aksariyati o'yib yozilgan bo'lsa-da, oz sonlari cho'tka va siyoh bilan yozilganga o'xshaydi. Bu shunchaki omon qolish masalasi bo'lishi mumkinmi - eng uzoq vaqt davomida omon qoladigan eng bardoshli materiallar? Ehtimol, suyakdan ko'ra tez buziladigan materiallarga siyoh bilan yozish Xitoy tarixida bizda dalillar mavjud bo'lganidan ancha uzoqqa borishi mumkin. Siyoh bilan yozishning dastlabki dalillari Misrdan, deyarli kesilgan ierogliflardan (miloddan avvalgi 3200 yil) olingan. O'shandan beri ishlatiladigan siyohning ikkita shakli mavjud: Yozuv yuzasiga kirib,

uni bo'yaydigan siyoh, masalan, temir o't siyohlari, indigo, yong'oq siyohlari, anilin bo'yoqlari asosidagi siyohlar, ko'plab zamonaviy favvorali qalam siyohlari va tolali qalamlardagi siyohlar. Pigmentdan (ya'ni, materialning rangli zarralaridan) tayyorlangan siyoh, faqat yozuv yuzasida qoladi, uni bo'yashmaydi. Bu rangli zarralar, agar ularni joyiga qo'yadigan bog'lovchi vosita (masalan, arab saqichlari yoki tuxum) bilan aralashmasa, quriganida ishqalanadi. Osiyo bo'ylab, Hindiston, Xitoy va Yaponiyada siyoh ko'pincha ozgina saqich yoki jelatin bilan aralashtirilgan uglerodga (soot) asoslangan. Zarrachalar yog' yoki qatronli qarag'ayni yoqishdan olinadi. Qattiq siyoh keklari silliq tosh ustida suv bilan maydalangan holda qayta tiklanadi⁴.

So'zlar va iboralar teriga tatuirovka qilinganida siyohlar ham yaqin va shaxsiy bo'lishi mumkin. Zamonaviy qalamlar uchun siyoh tadqiqotlari davom etmoqda, rang va teksturaga asoslangan qalamlar (jellar va yaltiroqlarni o'ylab ko'ring) bugungi navlardan biridir. Qalam va siyoh texnologiyalari pasayishdan yiroq, so'nggi bir necha o'n yilliklarda qor yog'di. 19-asrda birma yosh yigitlari uchun bu kabi o'tkir og'irlikdagi mis asboblari bilan tatuirovka qilishning og'irliqli jarayoniga dosh berish marosimi sifatida ko'rilgan. Qalam ishlab chiqarish uzoq tarixga ega. Yaqin Sharq, Hindiston yarim oroli va Yevropada qamishlar bir necha ming yillar davomida qalamga aylantirilgan. Eng ishonchli – oddiy qamish, *Phragmites australis* Iroqdan. Arab, fors, usmonli va urdu xattotligi uchun qamish kuchli, o'tkir pichoq bilan kesiladi va uchi chapga qiya qilib kesiladi: aniq burchak siz yozmoqchi bo'lgan yozuvga qarab o'zgaradi (an'anaviy ibroniy ulamolari ham shunga o'xshash usuldan foydalanganlar). Arab va ibroniy tillaridan farqli o'laroq, chapdan o'ngga yoziladigan rim va yunon harflari uchun qamish uchi teskari yo'nalishda kesiladi: o'ng qiya. Yevropada ilk o'rta asrlardan boshlab qamishdan ko'ra qalam qalam ko'proq qo'llanila boshlandi; Aynan shu vaqtda kitobning o'ralgan shakli kodeksga o'z-o'rnini bo'shatib berdi. Pergament yoki parchin papirusdan ko'ra ko'proq mavjud bo'lishi bilan, kviling bu yozuv yuzasi bilan tabiiy sinergiyaga ega edi: kviling va pergament ham bir xil tabiiy moddadan, kollagendan qilingan. Rim davridan beri Evropada metall qalamlar ham ishlatilgan,

⁴ Maxmudov N. Yozuv tarixidan qisqacha lug'at ma'lumotnoma. –T.,1990.

ammo yuqori hajmli ishlab chiqarish sanoat inqilobigacha kutishga to'g'ri keldi. Manchesterlik Jeyms Perri 1819-yilda metall nayzalar ishlab chiqarishni boshladi. 1835-yilga kelib Perri kompaniyasi yiliga 5250 ga yaqin{4} nayza ishlab chiqardi.

Sharqda cho'tka o'z o'rnini egallagan: ular har xil xususiyatlarga ega bo'lgan turli xil hayvonlarning sochlaridan (ot, echki, kelin) yasalgan va hozir ham shundaydir. Ot bahorgi va unchalik singdirilmaydi; kelich buning aksi. Ammo cho'tkalar aslida ko'p turdagi tolalardan, bolg'acha solingan bambukdan yoki hatto tovuq patlaridan tayyorlanishi mumkin. Ular yozish yuzasiga metall qalamga qaraganda juda boshqacha munosabatni rag'batlantiradilar. Nozik teginish va aniq harakat muhimroq bo'ladi. Bosib chiqarish, tasvirni bir yuzadan ikkinchisiga to'g'ridan to'g'ri o'tkazish texnikasi qadimiy san'at bo'lib, muhr yasashdan boshlanadi. Mesopotamiya, Qadimgi Misr, Rim imperiyasi va Qadimgi Xitoyda o'yilgan muhrlar muhim ahamiyatga ega edi. 8-asrga kelib va ehtimol undan oldinroq, xitoylar kalligrafik matnlarni bosma (ksilografiya) qilish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan yog'och bloklarga kesish usulini topdilar. Xattot matnni yog'och blokga yopishtirilgan qog'ozga yozgan; yog'och o'ymakor, keyin yozuv va illyustratsiyalar mag'rur turgan qoldirib fonni kesib. Blok bo'yalgan va undan yupqa qog'oz varag'ini sirtiga surtish orqali bosma olingan. Eng qadimgi yog'ochdan yasalgan bosma matn 1960-yillarda Koreyadagi Pulguk-sa ibodatxonasida stupa qazish paytida topilgan va u miloddan avvalgi 704-751- yillarga to'g'ri keladi. Eng qadimiy to'liq bosma kitob bu Olmos sutra bo'lib, Xitoyning Dunxuan shahrida topilgan bo'lib, u milodiy 11-may 868-yil sanasi ko'rsatilgan. 11-asrga kelib, Xitoyda harakatlanuvchi qoliqli belgilar tizimidan foydalangan holda bosib chiqarish rivojlangan. Yuan davrida (1279-1368) yog'och turi qo'llanilgan va ehtimol 13-asr oxirida Koreyada harakatlanuvchi metall turlaridan bosib chiqarish sodir bo'lgan. Yevropada Germaniyaning Maynts shahridan kelgan zargar Iogannes Gutenberg birinchi bo'lib harakatlanuvchi shrift bilan chop etdi. Uning ixtiroosi va Sharqiy Osiyodagi o'zgarishlar o'rtasida to'g'ridan to'g'ri bog'liqlik yo'qdek. 1455-yilgi

Gutenberg Injil uning eng yaxshi asari bo'lsa-da, u 1452-yildan boshlab kichikroq loyihalarni boshlagan⁵.

Oromiy yozuvi — g'arbiy som yozuvlaridan biri; oromiylar miloddan avvalgi 1-ming yillikning boshlarida finikiy yozuvi asosida shakllantirgan kansonant yozuv. Oromiylar finikiy yozuvining alifbo tarkibini o'zgartirmagan holda (oromiy alifbosi ham faqat undoshlarni ifodalovchi 22 harfdan iborat bo'lgan), unga ayrim uzgarishlar kiritganlar: harflarni tashkil etuvchi unsurlar sonini kamaytirish yoki unsurlar shaklini o'zgartirish orqali juda ko'p harflarning shakllarini soddalashtirganlar va yozuvni tez yozishga moslashtirganlar. Oromiy yozuvida suzlar asosan ajratib yozilgan: dastlabki so'zlarni ajratuvchi belgilar — bir vertikal chiziq yoki nuqta qo'llangan, keyinchalik esa so'zlar o'rtasida bo'sh joy qoldirish bilan so'zlar o'zaro ajratilgan. Kushonlar yozuvi O'rta Osiyoda miloddan avvalgi 200–700-yillarda qo'llangan. Bugungi kunga kelib, bir necha o'nlab yozuvlar ma'lum, ular asosan qisqa so'zlardan iborat. Yozuvlar Afg'oniston, Tojikiston va O'zbekiston hududidan topilgan. Qadimgi Xorazm yozuvi (ot) — O'rta Osiyo xalqlarining eng qadimgi yozuvlaridan biri. Xorazmdagi Katta Oybo'yir qal'a shahar xarobasidan topilgan xum sirtiga yozilgan yozuv hozirgi paytda ushbu hududda topilgan yozuvlarning eng qadimgisi deb hisoblanmoqda. Arxeologik ma'lumotlarga ko'ra, bu yozuv miloddan avvalgi V–IV asrlarga tegishlidir. Miloddan avvalgi IV–III asrlarga oid yana bir qadimgi Xorazm yozuvi Qo'yqirilgan qal'adan topilgan sopol idishning sirtida saqlangan. Bu manba “aspabarak” — otliq, chavandoz ma'nosida tarjima qilingan. Olimlarning hisoblashicha, miloddan avvalgi III asrda oromiy alifbosi negizida mustaqil Xorazm yozuvi kashf etiladi va bu yozuv uzoq yillar mobaynida muomalada bo'ladi. Xorazm tili qadimgi forsiy tilning Sharqiy Eron lahjasiga yaqin bo'lgan. Eramizning VI–VII asrlaridan boshlab bu til va yozuv asta-sekin iste'moldan chiqib, VIII–IX asrlarga kelganda umuman tushunarsiz o'lik tilga aylangan. Qadimgi Xorazm tilidagi ba'zi bir so'zlar hozirgi Xorazm shevasida saqlanib qolgan. Xorazm yozuvi yodgorliklari milodiy I–VIII asrlar oralig'ida zarb etilgan

⁵ Fridrix I., Istoriya pisma, per. s nem. –M., 1979.

Xorazm shohlari tangalari, Tuproqqal’adan topilgan Baqtriya yozuvi — miloddan avvalgi IV asr oxirigacha qadimgi Baqtriya hududida oromiy yozuvi ishlatib kelingan. Keyin Baqtriyada mahkama tili va yozuvi yunoncha bo’lgan. Miloddan avvalgi I–II asrlar chegarasida oromiy va qadimgi yunon alifbosiga asoslanib, Baqtriya yozuvi yaratiladi. Bizgacha yuzdan ortiq baqtriya yozuvi namuna va soʻzlari yetib kelgan. Baqtriya yozuvi topilmalari asosan miloddan avvalgi I asr va milodiy I asrlarga taalluqlidir. Baqtriya tili va yozuvi uncha yaxshi oʻrganilmagan. Piktografik yozuv haqiqiy yozuv emas, chunki u nutqning oʻzini yozmaydi, lekin nutq mazmunini, odatda, mnemonik tarzda aks ettiradi; rasm yoki tasvirlar toʻplami na xabar aytilishi kerak boʻlgan soʻzlarni, na xabarning tilini oldindan belgilamaydi. Piktografik yozuvda metaforik yoki anʼanaviy simbolizm mumkin. Misol uchun, Shimoliy Amerika hindulari orasida chekish trubkasi tinchlik ramzi boʻlib, zamonaviy piktogrammada ikkita birlashtirilgan yurak “sevgi” degan maʼnoni anglatadi va aylanadagi kvadrat “transport orqali yoʻq” ni bildiradi⁶.

Xulosa qilib aytganda, insoniyatning yozuv materiallari boʻyicha tarixi ming yillik evolyutsiyani oʻz ichiga oladi. Loydan toshga, papirusdan pergamentga, undan keyin esa qogʻozga oʻtish nafaqat yozuv qurolini, balki bilimlarni saqlash va tarqatish usulini ham tubdan oʻzgartirdi. Loy taxtachalari Mesopotamiyada uzoq muddatli hisobotlar va qonunlarni saqlash uchun mustahkam poydevor yaratgan boʻlsa, papirus Misr va Oʻrta yer dengizi havzasida yozuvni yanada portativ va tezkor qildi. Pergamentning paydo boʻlishi (ayniqsa, kodeks formatida) esa matnlarni bir joyga jamlash, ularni yashash muddatini uzaytirish va kitobning zamonaviy shaklini shakllantirish uchun hal qiluvchi qadam boʻldi. Osiyoda qoʻllanilgan bambuk va palma barglari esa mahalliy sharoit va yozuv anʼanalariga moslashgan noyob yechimlar edi. Ushbu qadimgi materiallar bugungi kungacha saqlanib qolgan son-sanoqsiz tarixiy hujjatlarning, diniy matnlarning va ilmiy asarlarning omon qolishini taʼminladi. Ular qadimgi sivilizatsiyalarning madaniyati, iqtisodiyoti va ijtimoiy hayoti haqida beqiyos

⁶ Karimov S.A. Tilshunoslik nazariyasi. –Samarqand, 2012. –B.55.

ma'lumot manbai bo'lib xizmat qiladi. Qadimgi yozuv materiallari, shubhasiz, insoniyat tarixidagi eng muhim ixtirolardan biri bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Gershevitch, Ilya. Bactrian Literature, in Yarshater, Ehsan (muh.), – Cambridge History of Iran, 3-jild. – Cambridge: Cambridge UP, 1983. – P. 1250-1258. ISBN 0-511-46773-7. 4.
2. Gholami, Saloumeh. Selected Features of Bactrian Grammar (PhD thesis). – University of Göttingen, 2010. hdl:11858/00-1735-0000-000D-EF94-2
3. Irisqulov M.T. Tilshunoslikka kirish. – Toshkent. Yangi asr avlodi, 2009. – B.221.
4. Maxmudov N. Yozuv tarixidan qisqacha lug'at ma'lumotnoma. – T., 1990.
5. Fridrix I., Istoriya pisma, per. s nem. – M., 1979.
6. Karimov S.A. Tilshunoslik nazariyasi. – Samarqand, 2012. – B.55.
7. Xusainov S. Jizzax haqiqati gazetasining Bilib qo'ygan yaxshi rubrikasi, 1975-yil, 19-iyul.

Axborot resurslari:

8. <https://srcyrl.queenstarmarker.com/news/a-brief-history-of-writing-materials-and-techn-65013957.html>